

Oplossing Proefopgave Vreemde Talen

Baskisch

Het eerste wat misschien opvalt, is het woord *liburuak* in (1), dat waarschijnlijk 'boeken' betekent (denk aan het Franse *livre*, het Latijnse *liber* en natuurlijk het Spaanse *libro*). We zien dan al gauw, dat *liburua* 'boek' betekent en *liburuak* kennelijk het meervoud 'boeken' is (1, 6). Op dezelfde manier herkennen we dan snel *eskutitza(k)* 'brief, brieven' (2, 4, 7, 10), *hiztegia(k)* 'woordenboek(en)' (3, 8) en *opariak* 'geschenken' (9). Zo komen we tot tabel A:

A. ZELFSTANDIG NAAMWOORD (lijdend voorwerp)	
ENKELVOUD	MEERVOUD
-∅	-k
'boek' <i>liburua</i>	<i>liburua-k</i>
'brief' <i>eskutitza</i>	<i>eskutitza-k</i>
'woordenboek' <i>hiztegia</i>	<i>hiztegia-k</i>
'geschenk' <i>oparia</i>	<i>oparia-k</i>

N.B. 1 — Het teken ∅ gebruiken we in de taalkunde om een 'niets' aan te geven. De term -∅ betekent dus: 'na het woord zelf komt er *geen* uitgang'.

Op basis van tabel A kan het niet moeilijk zijn om straks in zin (1b) het woord *oparia* als 'geschenk' te vertalen.

Vervolgens richten we ons op het eerste woord in elke zin. Als we nu eens veronderstellen dat de Baskische zinnen 'gewoon' beginnen met het onderwerp, zien we als snel dat dit klopt. De persoonlijke voornaamwoorden als onderwerp moeten dan als volgt zijn: *nik* 'ik' (4), *zuk* 'jij' (7), geen voorbeeld van 'hij' als onderwerp, *guk* 'wij' (1, 9; 5 is een probleem, zie onder), *zuek* 'jullie' (2, 6), *haiek* 'zij' (meerv.; 3, 8, 10).

Bij elk tweede woord in de zinnen (m.u.v. 5) valt dan op, dat ze vaak dezelfde stam hebben als de persoonlijke voornaamwoorden die we zojuist ontdekt hebben. Bovendien hebben ze de uitgang *-ri* of *-i*. Dat zou wel eens een naamval van het meewerkend voorwerp kunnen zijn. Na vergelijking blijkt dan, dat ook dit klopt: *niri* '(aan) mij' (2, 7, 10), *zuri* '(aan) jou' (3, maar hoe zit het met 5? zie hieronder), *hari* '(aan) hem' (8), *zuei* '(aan) jullie', *haiei* 'aan hen, hun'. Je kunt nu meteen afleiden dat de vorm *guri* straks in zin (1b) 'aan ons' moet betekenen.

Dan blijven er nog twee vormen over, die ook zulke stammen hebben, maar eindigen op *-re*: de woorden *nire* (3) en *zure* (7). Na vergelijking met de vertaling kunnen deze woorden alleen maar het bezittelijk voornaamwoord aanduiden: respectievelijk 'mijn' en 'jouw'. Op basis daarvan besluit je dan dat *gure* in zin (1a) 'onze' moet betekenen.

Met betrekking tot de persoonlijke voornaamwoorden kunnen we tabel B nu als volgt opstellen:

B. PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD			
STAM	ONDERW.	MEEW. VW.	BEZITTELIJK
	-k	-ri / -i	-re
'ik'	<i>ni-</i> <i>ni-k</i>	<i>ni-ri</i> '(aan) mij'	<i>ni-re</i> 'mijn'
'jij'	<i>zu-</i> <i>zu-k</i>	<i>zu-ri</i> '(aan) jou'	<i>zu-re</i> 'jouw'

'hij'	<i>ha-</i>	?	<i>ha-ri</i>	'(aan) hem'	?	–
'wij'	<i>gu-</i>	<i>gu-k</i>	<i>gu-ri</i>	'(aan) ons'	<i>gu-re</i>	'onze'
'jullie'	<i>zue-</i>	<i>zue-k</i>	<i>zue-i</i>	'(aan) jullie'	?	–
'zij'	<i>haie-</i>	<i>haie-k</i>	<i>haie-i</i>	'aan hen, hun'	?	–

N.B. 2 — Misschien lijkt het vreemd dat de uitgang *-k* hier het onderwerp van de zin aangeeft, terwijl we in tabel A zagen dat deze *-k* het meervoud aangeeft van zelfstandige naamwoorden. Bij nader inzien is dat echter niet zo gek; ook in het Nederlands en andere talen komt zo iets wel voor. Denk maar aan de uitgang *-s*, die in het Nederlands dient als aanduiding voor meervoud (*vader – vaders*), maar ook bezit kan aangeven (*Piet – Piets boek*).

Daarna zijn we toe aan het hoofdwerkwoord. Het lijkt erop dat dit uitgedrukt wordt in het voorlaatste woord. 'Geven' moet iets zijn met *ema-* (1, 3, 5, 8); 'schrijven' is kennelijk iets met *idatz-* (2, 10); 'sturen' moet dan *bidal-* zijn (4, 9); en 'brengen' wordt uitgedrukt door *ekar-* (6, 7). Hoe zit het met de uitgangen van deze werkwoordsvormen? Bij nader inzien moet blijken, dat deze overeenkomen met de tijdsaanduiding van de zin. De opgave bevat zinnen in drie verschillende tijden: voltooide, tegenwoordige en toekomstige tijd. Anders dan in het Nederlands, waar dit gebeurt door middel van hulpwerkwoorden, gaat het in het Baskisch met een achtervoegsel aan het hoofdwerkwoord. Voorbeelden van voltooide tijd: *eman* (1), *idatzi* (2), *ekarri* (6); voorbeelden van tegenwoordige tijd: *ematen* (3, 8), *ekartzen* (7), *bidaltzen* (9); voorbeelden van toekomstige tijd: *bidaliko* (4), *emango* (5), *idatziko* (10). Dit levert ons de volgende tabel op:

C. HOOFDWERKWOORD			
	VOLT. TIJD	TEGENW. TIJD	TOEK. TIJD
	∅	<i>-ten / -tzen</i>	<i>-ko / -go</i>
'geven'	<i>eman</i>	<i>ema-ten</i>	<i>eman-go</i>
'schrijven'	<i>idatzi</i>	<i>idaz-ten</i>	<i>idatzi-ko</i>
'sturen'	<i>bidali</i>	<i>bidal-tzen</i>	<i>bidali-ko</i>
'brengen'	<i>ekarri</i>	<i>ekar-tzen</i>	<i>ekarri-ko</i>

Op basis van tabel C kun je bepalen, dat in (1a) de vorm *ekarriko* 'brengen (toek. tijd)' moet betekenen, dat in (1c) de vorm *idazten* niet anders kan zijn dan 'schrijven (teg. tijd)'; en dat in (1d) *bidali* staat voor 'sturen (volt. tijd)'. De verandering van *tz > z* in *idazten* kun je negeren; die vorm is gewoon gegeven.

Dan nu de laatste woordjes in elke zin. Wat is de functie daarvan? Het valt op dat ze allemaal beginnen met een stam *di-*, waarna verschillende elementen volgen. Deze herkennen we in veel gevallen als de stam van de persoonlijke voornaamwoorden: *-zue*, *-gu*, *-zu* (zie tabel B). Dan zou het een soort hulpwerkwoord kunnen zijn; werkwoordsvormen hebben vaak een element dat overeenkomt met het onderwerp van de zin, en dat blijkt hier heel goed te kloppen:

In de zinnen (1) en (9) is het onderwerp *guk* 'wij'; het hulpwerkwoord eindigt op *-gu*. In de zinnen (2) en (6) is het onderwerp *zuek* 'jullie'; het hulpwerkwoord eindigt op *-zue*. In zin (7) is het onderwerp *zuek* 'jij'; het hulpwerkwoord eindigt op *-zu*. In de zinnen (3), (8) en (10) is het onderwerp *haiek* 'zij'; het hulpwerkwoord eindigt op *-te* (dat is een andere vorm, maar ze hangen kennelijk wel samen). In zin (4) is het onderwerp *nik* 'ik'; het hulpwerkwoord eindigt op *-t* (ook dat ziet er anders uit, maar dat hoeft geen bezwaar te zijn). Dus concluderen we dat het hulpwerkwoord aan het einde een element bevat dat overeenkomt met het onderwerp.

Als we dit hebben uitgevonden, is het niet moeilijk meer om te zien dat het voorlaatste element in het hulpwerkwoord steeds overeen blijkt te komen met het meewerkend voorwerp: zo hebben we herkenbaar *zuei* 'aan jullie' naast *-zue-* (1, 4), *zuri* 'aan jou' naast *-zu-* (3). Qua vorm minder voor de hand liggend, maar even systematisch, zijn de vormen *hari* 'aan hem' naast *-o-* (8), *niri* 'aan mij' naast *-da-* (2, 7) en tenslotte *haiei* 'aan hen' naast *-e-* (6, 9).

Dan blijft alleen het tussenvoegsel *-zki-* over. Het blijkt steeds voor te komen in zinnen waarvan het lijdend voorwerp in het meervoud staat, en dat is dan ook de functie ervan. Dit elementje komt overeen met het lijdend voorwerp: *-∅-* (niets) als het lijdend voorwerp enkelvoud is en *-zki-* als het meervoud is.

Dit alles levert tabel D op. Een concreet hulpwerkwoord kan worden gevormd door van links naar rechts één element uit elke kolom te nemen.

D. HULPWERKWOORD				
STAM	LIJD.VW.	MEEW.VW.	ONDERW.	
di-	∅- (e.v.)	da-	-t	ik
		zu-	-zu	jij
		o-	- ?	hij
	zki- (m.v.)	gu-	-gu	wij
		zue-	-zue	jullie
		e-	-te	zij

Nu we de structuur van het hulpwerkwoord hebben geanalyseerd, zien we dat deze werkwoordsvorm altijd informatie bevat over het onderwerp, het meewerkend voorwerp en het lijdend voorwerp (voor zover het enkel- of meervoud is). Dat verklaart waarom we in een zin als (5) *Emango dizugu* de persoonlijke voornaamwoorden *guk* 'wij' en *zuri* 'aan jou' aan het begin van de zin kunnen weglaten; aan het hulpwerkwoord kun je diezelfde informatie immers al aflezen. Een vorm als *dizugu* moeten we in feite analyseren als *di-∅-zu-gu*. En deze vorm bevat, gelezen van achteren naar voren, de volgende informatie: 'wij' is het onderwerp, 'aan jou' is het meewerkend voorwerp en het lijdend voorwerp is enkelvoud (verder wordt het niet nader genoemd, dus kunnen we dat in het Nederlands weergeven met 'het'). *Eman-go* betekent 'geven (toek. tijd)'. Samen wordt dat dan 'Wij zullen het aan jou geven'.

Met behulp van de tabellen kunnen we nu de opdrachtzinnen zonder probleem vertalen:

Opdracht 1: Baskisch-Nederlands

- (1a) *Nik zuei gure liburua ekarriko dizuet.*
Ik zal jullie ons boek brengen.

Het hulpwerkwoord zit als volgt in elkaar: *di-∅-zue-t*. Van achteren naar voren geeft dit de volgende informatie: ik – aan jullie – lijd.vw. is enkelvoud (zie tabel D). In het Baskisch zou je hetzelfde dus ook kunnen zeggen met weglating van de eerste twee persoonlijke voornaamwoorden: *Gure liburua ekarriko dizuet*.

- (1b) *Zuek guri oparia emango diguzue.*
Jullie zullen ons het geschenk geven.

Lees hier het hulpwerkwoord als *di-∅-gu-zue*: jullie – aan ons – lijd.vw. enkelvoud (van achteren naar voren).

- (1c) *Eskutitzak idazten dizkiogu.*
Wij schrijven hem de brieven.

In dit geval moet het hulpwerkwoord worden geanalyseerd als *di-zki-o-gu*: wij – aan hem – lijd.vw. meervoud. De persoonlijke voornaamwoorden *Guk* 'wij' en *hari* 'aan hem' zijn hier weggelaten, maar dat is dus geen enkel probleem.

- (1d) *Bidali dizkiot.*
Ik heb ze hem gestuurd.

Het hulpwerkwoord zit als volgt in elkaar: *di-zki-o-t* (van achteren naar voren:) ik – aan hem – lijd.vw. meervoud. Ook hier zijn de persoonlijke voornaamwoorden voor 'ik' en 'aan hem' weggelaten. Omdat het lijdend voorwerp verder niet genoemd wordt, maar je aan het hulpwerkwoord wel kan zien dat het iets in het meervoud is, moet je de zin vertalen zoals hier is gebeurd: 'ik heb ze (d.w.z. de dingen) aan hem gestuurd'. Als je hier had vertaald: 'ik heb hem de dingen gestuurd', was dat natuurlijk ook goed; met 'de dingen' geef je aan, dat het lijdend voorwerp meervoud moest zijn, en dat is ook zo.

Opdracht 2: Nederlands-Baskisch

- (2a) **Ik stuur hun mijn woordenboeken.**
Nik haiei nire hiztegiak bidaltzen dizkiet.

Alle woorden zijn eenvoudig in de tabellen hierboven op te zoeken. Het hulpwerkwoord zit als volgt in elkaar: *di-zki-e-t*, ik – aan hen – lijd.vw. meervoud. Natuurlijk kun je de persoonlijke voornaamwoorden *nik* 'ik' en *haiei* 'aan hen' zonder bezwaar weglaten: *Nire hiztegiak bidaltzen dizkiet.*

- (2b) **Je hebt hem de boeken gebracht.**
Zuk hari liburuak ekarri dizkiozu.

Ook hier raadplegen we alle tabellen. Het hulpwerkwoord *di-zki-o-zu* bevat de informatie: jij – aan hem – lijd.vw. meervoud. Ook hier kun je *zuk* 'jij' en *hari* 'aan hem' gewoon weglaten: *Liburuak ekarri dizkiozu.*

- (2c) **Jullie zullen mij de brief schrijven.**
Zuek niri eskutitza idatziko didazue.

De tabellen geven uitsluitend over alle losse woorden. Het hulpwerkwoord is *di-Ø-da-zue*, d.w.z. jullie – aan mij – lijd.vw. enkelvoud. Je kunt ook zeggen: *Eskutitza idatziko didazue.*

- (2d) **Ze hebben het jullie gegeven.**
(Haiek) (zuei) eman dizuete.

Ook nu raadpleeg je weer de tabellen. Interessant is hier, dat het lijdend voorwerp niet nader genoemd wordt in het Nederlands; we weten alleen dat het enkelvoud is. Dat laatste betekent dat we het element *-zki-* in het hulpwerkwoord weglaten; 'aan jullie' drukken we uit door *-zue-* en 'zij' door *-te* aan het einde: *di-Ø-zue-te*. De kortere vorm is weer: *Eman dizuete*.